

УДК 340:12

Т. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, проф.,
заступник директора – декан повної вищої освіти,
проф. кафедри теорії та філософії права

А. Вологіна

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
студентка II курсу магістратури

КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ШКОЛАХ

© Гарасимів Т., Вологіна А., 2016

Запропоновано концепцію людської особистості, побудовану на основних ідеях провідних філософсько-правих шкіл. Розглядається поняття “персоналізм” та характеристики його значення у сучасній філософії. Досліджено історичні основи та розвиток ідей персоналізму, а також проаналізовано провідні персоналістичні напрями з урахуванням особливостей філософських концепцій їхніх основних представників. Досліджено методи і найважливіші категорії, які використовує екзистенціалізм у витлумаченні проблеми людини та специфіки її існування. Проаналізовано науково-філософські дослідження проблеми феноменології у розвитку концепції особистості.

Ключові слова: людина, особистість, персоналізм, екзистенціалізм, трансценденція, суб’єкт, духовність, феноменологія, антропологія.

Т. Гарасимів, А. Вологіна

КОНЦЕПЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВЫХ ШКОЛАХ

Предложена концепция человеческой личности, построенная на основных идеях ведущих философско-правовых школ. Рассматривается понятие “персонализм” и характеристики его значения в современной философии. Исследованы исторические основы и развитие идей персонализма, а также проанализированы ведущие персоналистические направления с учетом особенностей философских концепций их основных представителей. Исследованы методы и важнейшие категории, которые использует экзистенциализм в толковании проблемы человека и специфики ее существования. Проанализированы научно-философские исследования проблемы феноменологии в развитии концепции личности.

Ключевые слова: человек, личность, персонализм, экзистенциализм, трансценденция, субъект, духовность, феноменология, антропологія.

CONCEPT HUMAN PERSONALITY IN THE PHILOSOPHICAL AND LAW SCHOOL

In the article the concept of human personality built on the basic ideas of the leading right-wing philosophical schools. We consider the notion of "personalism" and the characteristics of its importance in contemporary philosophy. Researched historical basis and development of ideas of personalism and personalistic analyzes the major trends taking into account the characteristics of their basic philosophical concepts of representatives. The methods and the most important categories which uses existentialism in the interpretation of the rights and specificity of its existence. The analysis of scientific and philosophical study on the development of phenomenology concept personality.

Key words: people, person, personalism, existentialism, transcendence, subject, spirituality, phenomenology, anthropology.

Постановка проблеми. Людська особистість (не таємнича, ізольована від інших особистостей персоналістів, а соціальна, пов'язана всіма своїми коренями з колективом) є в цьому діалектичному процесі "ототожнення" активною стороною, єдиним діяльним суб'єктом, творцем усіх змін і процесів. Вона – єдиний суб'єкт історії, що діє незалежно навіть від того, що в деяких ситуаціях продукти її власних рук, взаємини і соціальні механізми вирізнюються, починають жити немовби власним життям, оволодівають нею самою, що, своєю чергою, призводить до відчуження свідомості, до приписування людським творам власної особливої активності й незалежного існування. У прагненні до подолання явищ відчуження, у діалектиці пристосування суб'єктивного світу до того, що людина знаходить готовим, полягає основа потягу до емансипації.

Аналіз дослідження проблеми. Особистість з персоналістських позицій у філософсько-літературі вивчали переважно російські дослідники. Плідними в аспекті визначеної проблеми виявились праці І. Вдовіної, О. Гагаєва, Є. Козлова, Ю. Мелих та ін. Важливими для нашого дослідження стали роботи українських науковців В. Ільїна, О. Марченка, В. Кудіни, В. Рибалки та ін. Проте недостатньо дослідженими виявились персоналістські концепції особистості у вітчизняній філософській думці.

Мета статті – проаналізувати феномен людини та особистості як об'єкта рефлексії філософсько-правової наукової думки.

Виклад основного матеріалу. Основоположник сучасного персоналізму Е. Муньє, який зазнав у молоді роки впливу марксизму, визначив кризову ситуацію, що склалася між двома світовими війнами ХХ ст., як кризу діяльних спроможностей людини, спричинену її участю у капіталістичному виробництві, як наслідок запровадження буржуазного способу життя і дехристиянізації широких народних мас. Проте, на відміну від марксизму, він, по-перше, боровся не за соціальну, а за "внутрішню" революцію – за перетворення цивілізації на особистісні засадах; по-друге, намагався надати марксистському гуманізму ширшу перспективу, вважаючи, що останній ігнорує внутрішнє життя людини, його індивідуальне і колективне призначення; по-третє, мав на меті пов'язати працю людини з її цілісним самовиявом як особистості.

Душа, духовний світ особистості, особистісне "Я" людини – друга (поряд із "залученням") найголовніша тема французького персоналізму, звертаючись до якої, його прихильники наближаються до екзистенціалізму (зрозуміло, релігійного, головним представником якого є Габріель Марсель) і феноменології. Оскільки "Я" людини є для Муньє й інших філософів-персоналістів "первинною реальністю", то вона, на їхню думку, є й передумовою, і дійсністю

історичної творчості. Особистість – центр переорієнтування об’єктивного універсуму, писав Е. Муньє, вважаючи, що той, хто досяг рівня особистісного існування, є суб’єктом створення власне людської реальності. Перетворення дійсності з нелюдської на власне людську відбувається у внутрішньому світі особистості; ядром цього світу людини є свідомість, але не це визначає особистість і особистісну творчість. Підкреслюючи незаперечне значення свідомого вибору особистості, Е. Муньє водночас твердить, що “свідома поведінка є лише частиною цілісного “Я”, а найкращими з наших вчинків виявляються саме ті, в необхідності яких ми найменше впевнені”; творчість, як переборювання цього “досягається за межами свідомості і діяльності” [2, с. 415, 526].

Почуття людської спільності, за Е. Муньє, належить до фундаментальних характеристик особистості, до її первинного досвіду. “Первинний досвід особистості – це досвід “іншої особистості” [3, с. 479]; “Ти”, а в ньому і “Ми” виступають попередниками особистості або, точніше, супроводжують “Я” на всьому його життєвому шляху. Здобуваючи внутрішнє життя, особистість стає спрямованою на світ і до інших особистостей; йдучи шляхом універсалізації, вона об’єднується з ними, оскільки “інший” (“інші”) не тільки не обмежує її, а визначає її існування й піднесення. “Особистість існує тільки у своєму напрямі до “іншого”, пізнає себе тільки через “іншого” і знаходить себе тільки в “іншому” [3, с. 479].

Персоналістське співтовариство, окреслення якого стало метою “особистісної філософії”, має ґрунтуватися на серії своєрідних актів, яким, як уважає Е. Муньє, нема ніяких аналогів у всьому універсумі: вміння особистості вийти за власні межі й підпорядковуватися “іншому”, зрозуміти його в пошуках взаємної згоди, стати на його позицію; спроможність взяти на себе частину обов’язків “іншого”, розділити з ним його труднощі та радощі, бути великодушним, не розраховуючи на взаємність, зберігати незмінну відданість “іншому” протягом усього життєвого шляху. Е. Муньє в такий спосіб формулює кредо життєвого існування: “... Я існую тією мірою, якою я існую для “іншого”, а врешті-решт існувати – означає любити. Така первинна істина персоналізму” [3, с. 479]. Під любов’ю він розуміє не природне (сексуальне, родинне) ставлення, а ставлення надприродне, нову форму буття: вона дарується людині по той бік її ества, вимагаючи від неї якнайповнішої самореалізації в свободі. Акт любові, відповідно до Е. Муньє, – це незаперечне свідчення існування людини: “Я люблю – означає й існую, і життя коштує того, щоб його прожити” [3, с. 479].

Особистість, творчість, трансценденцію, міжособистісне спілкування та інші основні поняття персоналізму Е. Муньє значною мірою визначає через художню творчість і мистецтво. Тому свою концепцію митець подає як проповідник і провідник існування, а твір мистецтва стає моделлю справді особистісного самоздійснення людини-творця. На думку Е. Муньє, в акті художньої творчості особистість реалізує себе як вільний суб’єкт, котрий цілком покладається на досягнення мети, творить нову реальність, прагнучи з’єднатися з ідеальною сутністю всіх речей [4, с. 621–622].

Серед сучасних філософських шкіл, що звертали велику увагу на проблему особистості, виокремимо екзистенціалізм (С. К’єркегор, Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, М. Хайдеггер). За його критеріями, істотним у визначенні особистості є ірраціональна самотність її внутрішнього світу, її екзистенція, тобто унікальне особистісне ество людини, що втілює в собі духовну, психоемоційну неповторність особистості [5, с. 72]. Особистісний характер екзистенції робить її недосяжною для будь-яких логіко-дискурсивних, раціонально-об’єктивних методів пізнавального розуміння; через свою загальність наукові методи принципово “несумісні” з особистісною (неповторно унікальною) природою екзистенції. Тому вона як принципово несумірна із “загальним”, речовинно-предметним об’єктивним світом, з його раціонально-логічною структурою виступає як те, “що не є”.

На перший план екзистенціалізм ставить унікальність людського буття, приділяючи велику увагу емоційному, духовному стану особистості. Духовність визначається станом розпачу, провини, відповідальності. Головною турботою для неї є збереження “Я”, адже без цієї серцевини істинного існування людина стає “тільки шифром” [6, с. 361], ще одним повторенням “вічного нуля” [6, с. 364].

Феномен особистості не є спеціальним об'єктом дослідження феноменології та філософської антропології. Як відомо, перша з них вивчає складну єдність структурних елементів сутнісних взаємозв'язків свідомості з метою виявлення граничних характеристик, первісних основ пізнання і людського існування й культури, а друга – сутність і природу людини в єдності її органічних особливостей, душевно-емоційної сфери, пізнавальних спроможностей і соціально-культурних навичок [7, с. 241–245].

Зазначимо, що засновник феноменології Едмунд Гуссерль вирішував проблему особистості через аналіз поняття “Я”. Так, він визначає трансцендентальне “Я” як суб'єктивний полюс інтенціональних переживань свідомості. Зокрема, на його думку, утворюється “Я-подібний” принцип єдності, який щодо різних актів свідомості зберігається ідентичним. Це “Я” редукується до властивостей суб'єктивного полюса, що об'єднує всі акти свідомості трансцендентального суб'єкта. “Чисте Я” являє собою об'єднувальний пункт [8, с. 71–72]. У такому вигляді воно нагадує Кантову формулу трансцендентального синтезу: “Я, що супроводжує всі мої уявлення” [9]. Е. Гуссерль, зрозуміло, знову тематизує це трансцендентальне “Я” з різних позицій, роблячи його таким, що пояснює наявність різних про нього суджень. Там, де він протиставляє в кореляції суб'єктивний полюс і предметний полюс, він описує трансцендентальне “Я” також і в його інтенціональній функції: як “увагу”, “спрямованість на”, “зайнятість з”, “оцінювання”. Метафорично Е. Гуссерль характеризує його як промінь, що спрямовується (Richtungsstrahl), виокремлюючись із “Я”, функціонує як “Я-центр” [8, с. 71–72].

Засновник сучасної філософської антропології, Макс Шелер, на відміну від свого першого ідейного вчителя Е. Гуссерля, поставив у центр своєї теоретичної системи поняття особистості. Протягом усього свого життя він вивчав людину в її різноманітних феноменологічних проявах і неодноразово намагався сформулювати остаточне визначення особистості. Найвдалішою дефініцією М. Шелера в цьому плані видається така: “Особистість – конкретна і сутнісна єдність, що конструє акти різноманітної природи, що сама по собі (тобто... не для нас) передує будь-яким сутнісним відмінностям актів (зокрема, розбіжності між зовнішнім і внутрішнім сприйняттям, зовнішнім і внутрішнім бажанням, відчуттям, любов'ю, ненавистю тощо). Буття особистості “служує підставою всіх актів, за своєю суттю різноманітних” [9, с. 393–394].

Згідно з філософською антропологією М. Шелера, особистість завжди індивідуальна. Кожна людина тією мірою, якою вона є особистістю, являє собою одиничне, єдине в своєму роді буття й цінність. “Індивідуальне тут протиставляється загальному, а не спільному. Не можна говорити про загальну особистість: кантівська “свідомість взагалі” – безглуздя. Особистість автономна двояко: з одного боку, існує автономія особистісного розуміння добра і зла, з іншого – автономія особистісного воління того, що дане як добро й зло. Особистість також пов'язана з тілом, але зовсім від нього не залежить; скоріше, одна з умов існування особистості – панування над тілом. Нарешті, особистість ніколи не частина, а завжди корелят певного “світу”; отже, кожній особистості відповідає свій світ (мікрокосм), а кожному світу – особистість.

Особистість – динамічна духовна єдність, що ніяк не можна повністю охопити в наукових категоріях. Вона не припускає об'єктивізації, як її припускають психічні процеси, що не тотожні з духовним “Я”. Найглибше ядро людського духу не можна розглядати як субстанцію. Субстанціальне тлумачення духовності М. Шелер відхиляє, бо воно зводить людину до речі. Особистість не є чимось готовим, завершеним, вона завжди – чинний початок, що не підпорядковується причинним закономірностям; навпаки, свобода – це буття людської суб'єктивності. Особистість не “є”, вона “стає”. Проте це становлення все ж не є абсолютним. Неправильно було б твердити про повне розчинення духовної структури в ірраціональному потоці становлення. Поточне буття особистості зберігає зв'язок із царством загальнозначущих цінностей. Людина підпорядкована цьому царству цінностей, і вона лише настільки справді є людиною, наскільки втілює надособистісні сенси та цінності. Але особистість поділяється на одиничну та сукупну. Сутністю її є те, що все її духовне буття і діяння споконвічно є як індивідуальною реальністю (окрема особистість), так і розчленованою реальністю якогось співтовариства [10, с. 128].

Висновки. Соціальна філософія, акумулюючи підходи згаданих нами наук, вивчає особистість, по-перше, як суб'єкт космоприродної еволюції людства, по-друге – як суб'єкт історичного процесу і, по-третє – як суб'єкт соціокультурної творчості.

Звідси випливає, що сучасною особистістю є психічно здорова людина, яка досягла дорослого віку, має яскраво виражену індивідуальність і яка завдяки біологічно успадкованій природній активності та специфічним соціокультурним умовам формування в онтогенезі вийшла в своєму духовному розвитку на рівень суб'єкта суспільних відносин, соціальної та культурної творчості.

1. Соціальна філософія : короткий енциклопедичний словник / [за заг. ред. В. П. Андрущенко, М. І. Горлача та ін]. – Київ ; Харків : Рубікон, 1997. – 398 с. 2. Mounier E. Traide du caractere / E. Mounier // *Oeuvres*. – V. 2. – 741 p. 3. Мунье Э. Манифест персонализма / Эммануэль Мунье. – М., 1999. – 559 с. 4. Вдовина И. С. Новая философская энциклопедия / И. С. Вдовина, Э. Мунье ; [в 4 т.]. – М., 2001. – Т. 2. – С. 621–622. 5. Мальшев Б. Т. Человеческая личность и её проявление / Б. Т. Мальшев. – М., 1964. – 75 с. 6. Кьеркегор С. Болезнь к смерти / Сэрэн Кьеркегор // *Этическая мысль*. – М., 1990. – С. 361–370. 7. Новая философская энциклопедия : справочное издание / Институт философии РАН ; Национальный общественно-научный фонд ; [в 4 т.] ; [науч. ред. М. С. Ковалева и др.]. – М. : Мысль, 2001. – Т. 4. – С. 241–245. 8. Прехтль П. Введение в феноменологию Гуссерля / Петер Прехтль. – Томск, 1999. – С. 71–72. 9. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант; [пер. Н. О. Лосского с вариантами пер. на рус. и европ. яз.]; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – СПб., 1993. – 654 с. 9. Scheler M. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Ucertethik Gessammel – te werke* / M. Scheler. – Bern, 1954. – B. II. – S. 393–394. 10. Бохенский Ю. М. Современная европейская философия / Ю. М. Бохенский. – М., 2000. – 256 с.

REFERENCES

1. Sotsial'na filosofiya : korotkyy entsyklopedychnyy slovnyk [Social Philosophy: short encyclopaedic dictionary]. By the Society. ed. V. P. Andrushchenko, M. I. Horlatch etc.]. Kyiv; Kharkov: Rubicon, 1997. 398 p. 2. Mounier E. Traide du caractere [Traide du caractere]. *Oeuvres*. Vol. 2. 741 p. 3. Mun'e E. Manifest personalizma [Manifest personalism]. Moscow, 1999. 559 p. 4. Vdovina I. S. Novaya filosofskaya entsiklopediya [New Encyclopedia of Philosophy]. 4t. Moscow, 2001. Vol. 2. pp. 621–622. 5. Malyshev B. T. Chelovecheskaya lichnost' i ee proyavlenie [Human personality and its manifestation]. Moscow, 1964. 75 p. 6. K'erkegor S. Bolezn' k smerti [Sickness Unto Death]. *Ethical Thought*. Moscow, 1990. pp. 361–370. 7. Novaya filosofskaya entsiklopediya : spravochnoe izdanie [New Encyclopedia of Philosophy: reference book]. Institute of Philosophy, Russian Academy of Sciences; National public and Science Foundation; In the 4 ton; Scientific. Ed. Mikhail Kovalev and dr. Moskva: Thought 2001. T. 4. pp. 241–245. 8. Prekhtl' P. Vvedenie v fenomenologiyu Gusserlya [Critique of Pure Reason]. (Trans. Lossky with options first. in Russian. and Europe. Lang; ros. Acad. Sciences, Institute of Philosophy). SPb., 1993. 654 p. 9. Scheler M. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Ucertethik Gessammel – te werke* [Der Formalismus in der Ethik und die materiale Ucertethik Gessammel – te werke]. Bern, 1954. B.II. pp. 393–394. 10. Bokhenskiy Yu. M. *Sovremennaya evropeyskaya filosofiya* [Modern European Philosophy]. Moscow, 2000. 256 p.